

VALSTYBINĖS TAUPOMOSIOS KASOS LIETUVOJE XX a. PRADŽIOJE

Meilė Jasienė

Vilniaus universiteto Finansų katedros
docentė socialinių mokslų daktarė
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
Tel. (370 5) 236 61 42
El. paštas: jasiene@takas.lt

Valstybinių taupomųjų kasų sistema, jos struktūra, teritorinis kasų išsidėstymas Lietuvoje carinės okupacijos laikotarpiu beveik nėra tirti. Šio straipsnio tikslas – pamėginti atkurti tuo metu veikusią lietuviškosiose gubernijose valstybinių taupomųjų kasų sistemos struktūrą ir apibūdinti jų veiklą panaudojant pagrindinius rodiklius. Tyrimo uždaviniai: išnagrinėti taupomųjų kasų steigimo prielaidas; atkurti tuometės taupomųjų kasų sistemos struktūros vaizdą; apibūdinti taupomųjų kasų sistemą. Objektas – lietuviškųjų gubernijų valstybinės taupomosios kasos XX a. pradžioje. Pateikiami atlikto tyrimo rezultatai gali būti naudingi nagrinėjant Lietuvos kredito institucijų raidą, apskričių, miestų ir miestelių ekonominės plėtros istorines ypatybes.

Pagrindiniai žodžiai: taupomoji kasa, centrinė kasa, pašto kasa, indėlis, taupomoji knygelė.

Įvadas

Carinės Rusijos kredito sistema buvo atsilikusi dėl daugelio ekonominių, politinių ir socialinių priežasčių. Rusijos pramonė buvo primityvi, prekyba vyko už grynusius pinigus, trūko kapitalo, kreiptis paskolos buvo laikoma gėdinga, nebuvo pilietinės visuomenės. Betrunkantys Rusijos kolonijiniai karai skatino nuolatinę infliaciją. Valdžia Rusijoje buvo griežtai centralizuota, privati iniciatyva varžoma, valdžios požiūris į privačius bankus buvo neigiamas. Taigi steigti taupymo įstaigoms nebuvo sąlygų, trūko lėšų.

Lietuvai galutinai praradus valstybingumą po Rusijos okupacijos ir trečiojo Lietuvos ir

Lenkijos valstybės padalijimo 1795 m., šalies teritorija buvo padalyta į gubernijas. Krašto ekonomikos raidą pradėjo lemti okupacinė ūkio smukdymo ir išnaudojimo politika ir bendri imperiniai procesai. Po 1830–1831 m. ir 1863–1864 m. pralaimėtų sukilimų ir prasidėjusios carinės reakcijos, vykdytos rusifikacinės politikos sąlygos kaupti kredito išteklius ir steigti kredito institucijoms tapo dar nepalankesnės nei Rusijoje. Konfiskuota daug žemių, į jas buvo keliami rusų kolonistai. Vietos pramoninkų ir valstiečių atžvilgiu buvo taikoma diskriminacinė mokesčių ir muitų politika (Terleckas, Čepienė, Jasienė, 2003).

Taupymo įstaigų kūrimui ir veiklai buvo būdingi tie patys Rusijos imperijos ekonominio

ir politinio atsilikimo lemiami prieštaravimai. Nors taupymas svarbus ne tik ekonominiu, bet ir moraliniu atžvilgiu, skatina savarankiškumą ir nepriklausomybę, asmeninį finansinį stabilumą, tačiau ilgą laiką taupymo ir santaupų, kaip stabiliausio ir pigiausio kredito išteklių šaltinio, reikšmė Rusijoje nebuvo suprasta ir įvertinta. Būta carinės valdžios bandymų steigti įvairias taupymo įstaigas, tačiau todėl, kad buvo baudžiavinė sistema, valstiečių nenoro parodyti turimas santaupas ir pan., dažniausiai šie bandymai nebuvo sėkmingi. Vis labiau plėtojantis prekiniam ir piniginiam santykiams, atsirado būtinos prielaidos telkti pinigines santaupas ir naudoti jas kaip vieną iš kredito sistemos išteklių. Pradėta suvokti gyventojų santaupų „didelė valstybinė reikšmė“, kartu pripažįstant, kad „nepakanka atidaryti taupomąsias kasas“, „taupomoji kasa dar nepriėjo mūsų kaimo“ (Beliavskij, 1902). Taigi padidėja dėmesys taupymo reikalams ir okupuotoje Lietuvoje.

Deja, okupuotų kraštų gyventojų santaupų skyrimas didinti imperijos kredito išteklius buvo naudojamas kaip rafinuota ekonominio išnaudojimo priemonė, nes buvo naudojama carinės administracijos vykdomoms priemonėms finansuoti.

Straipsnyje pamėginta atkurti tuo metu veikusių lietuviškosiose gubernijose (Vilniaus, Kauno, Suvalkų) valstybinių taupomųjų kasų tinklo vaizdą. Tikslų valstybinių taupomųjų kasų skaičių ir sąrašą atkurti sudėtinga dėl keleto priežasčių. Pirma, įvairiuose šaltiniuose net iki tos pačios ar artimos datos pateikiami skirtingi jų skaičiai; antra, gubernijų teritorijos gali būti įvairiuose šaltiniuose traktuojamos kiek skirtingai: laikui bėgant keitėsi apskritys ir jų ribos; trečia, okupacijos metais lietuviški vietovardžiai buvo keičiami ir slavinami. Straipsnyje pateikiama ankstesnio tyrimo (Čepienė, Jasienė, 2005) tąsa ir gilesnė analizė. Mėginama patikslinti valstybines taupomąsias kasas

apibūdinančius duomenis, juos analizuoti ir vertinti naudojant carinės Rusijos oficialiuose dokumentuose skelbtus duomenis, Lietuvos valstybės istorijos archyvo šaltinius, lietuvių autorių XX a. pradžios publikacijas, taip pat šaltinius, pagal kuriuos buvo galima atkurti lietuviškus vietovardžius.

Valstybinių taupomųjų kasų steigimo prielaidos ir pradžia

Taupomosios kasos carinėje Rusijoje pradėtos steigti pirmosios XIX a. pusės pabaigoje, o okupuotos Lietuvos teritorijoje – to amžiaus antrosios pusės pradžioje. Deklaruojamas taupomųjų kasų steigimo tikslas buvo suteikti galimybę nepasiturintiems asmenims taupyti mažomis sumomis ir gauti palūkanas. Tačiau dėl minėtų priežasčių taupomųjų kasų steigimas ir veikla nebuvo sėkmingi: atliekamų operacijų ir surenkamų indėlių buvo nedaug. Taupomųjų kasų steigimą ir veiklą reglamentavo taupomųjų kasų įstatatai, kurie retkarčiais buvo keičiami, tobulinami (Svod zakonov, 1857; Rossija, 1887; Svod zakonov, 1910).

Tik 1895 m. birželio 1 d. patvirtinus naujus Valstybinių taupomųjų kasų įstatus, kuriuose taupomosios kasos įvardijamos valstybinėmis taupomosiomis kasomis, jų veikla ir plėtra suaktyvėjo. Šie įstatatai buvo jau modernesni, tobulesni nei ankstesnieji, supaprastinta naujų kasų atidarymo tvarka.

Apžvelgsime straipsnyje pateikiamo tyrimo atžvilgiu svarbesnes įstatų nuostatas. Įstatuose nurodyta, kad vyriausybė prisiima atsakomybę už valstybinėms taupomosioms kasoms patiktų indėlių saugumą, kad indėlių lėšos negali būti areštuotos ar į jas nukreipti kokie nors išieškojimai, išskyrus įstatymų numatytus atvejus. Valstybinės taupomosios kasos saugo indėlių ir indėlininkų duomenų slaptumą.

Indėlių likučių lėšas taupomosios kasos perveda į atskirą sąskaitą Valstybiniame banke, už kurios šis bankas moka nustatyto dydžio palūkanų normą. Šias lėšas finansų ministro nurodymu neviršijant nustatytų ribų Valstybinis bankas naudoja pirkti valstybinius vertybinius popierius, taip pat vertybinius (procentinius) popierius su vyriausybės garantija. Valstybinių taupomųjų kasų ataskaitos privalėjo būti periodiškai publikuojamos. Prie Valstybinio banko tarybos įkurta Valstybinių taupomųjų kasų valdyba. Jai vadovavo valdytojas, prižiūrimas Valstybinio banko valdytojo. Prie valstybinių taupomųjų kasų valdybos buvo sudarytas kasų komitetas.

Valstybinės taupomosios kasos galėjo būti atidarytos visuose miestuose ir gyvenamosiose vietovėse, jos galėjo turėti pastovius ir laikinus skyrius, įkurtus stacionariose arba kilnojamosiose vietose, pavyzdžiui, turguose ir mugėse.

Be to, valstybinės taupomosios kasos ir jų skyriai galėjo būti atidaromi prie Valstybinio banko, išdinių, muitinių ir kitų Finansų ministerijos įstaigų, prie visų vyriausybinių ir visuomeninių įstaigų, taip pat finansų ministro leidimą turinčiose privačiose įstaigose ir įmonėse, reikiamais atvejais gavus kitų ministrų ir vyriausiųjų valdytojų sutikimą. Kasos uždaromos ta pačia tvarka.

Bendrają valstybinių taupomųjų kasų priežiūrą vykdė Valstybinių taupomųjų kasų valdyba, taupomosios kasos priežiūros tvarka tiesiogiai buvo pavaldžios Valstybinio banko vietos įstaigoms.

Įstatuose nurodyta, kad indėlininkais galėjo būti: abiejų lyčių įvairių luomų ir amžiaus asmenys, taip pat įstaigos ir bendrovės. Nustatyta, kad gali būti priimami dvejopi indėliai: iki pareikalavimo ir ypatingos paskirties arba su tam tikra sąlyga. Naujuosiuose įstatuose mažiau taikyta indėlio dydžio ribojimų, t. y. buvo nustatyta tik priimamo indėlio suma: vieno as-

mens indėlis turėjo būti ne didesnis kaip 1 tūkst. rublių, įstaigos ar draugijos – ne didesnis kaip 3 tūkst. rublių. Šiuose įstatuose konkreti palūkanų norma nebuvo nustatyta, tačiau pažymėta, kad ją nustato aukščiausioji valdžia¹ finansų ministro teikimu.

Valstybinėms taupomosios kasoms galėjo būti pavesta finansų ministro leidimu atlikti Valstybinio banko vardu² operacijas, kurias šiam bankui leidžia jo įstatatai (Svod, 1910, p. 57–65).

Lietuviškosiose gubernijose taupomosios kasos buvo steigiamos prie Valstybinio banko skyrių, gubernijų ir apskričių išdinių, muitinių, stočių, pašto skyrių, fabriku, taip pat mėginta, tačiau nesėkmingai, steigti mokyklų taupomąsias kasas³. Vien centrinių taupomųjų kasų, skirtingų šaltinių duomenimis, 1899 m. buvo 24 (žr. 1 lentelę) ar 26 (Ježegodnik, 1900, p. 533).

Vilniaus ir Kauno gubernijose 1989 m. sausio 1 d. kitame šaltinyje nurodytos atitinkamai 9 ir 8 centrinės taupomosios kasos (Ježegodnik, 1900, p. 533).

Valstybinių taupomųjų kasų tinklo lietuviškosiose gubernijose 1913 m. pradžioje rekonstrukcija

Remiantis prof. A. Rimkos ir A. Prūso (Rimka, 1922; Prūsas, 1926) pateiktais duomenimis, skiriasi tuo laiku buvęs taupomųjų kasų skaičius nuo šio straipsnio autorės nurodomo (žr. 2 ir 9 lenteles), ypač tai pasakytina apie Vilniaus gubernijos valstybinių centrinių taupomųjų kasų skaičių.

Kadangi šiuose leidiniuose prie minėtų duomenų nėra nurodyta, kokiais šaltiniais au-

¹ Originalo tekste parašyta didžiąja raide, reikia manyti, kad – caras.

² Tekste rus. – „за счет“.

³ Plačiau žr. Čepienė, Jasienė, 2005, p. 55–56.

1 lentelė. Lietuviškųjų gubernijų valstybinės taupomosios kasos 1899 m. rugsėjo 1 d.

Gubernija	Centrinė taupomoji kasa	Nr.	Įstaiga, prie kurios įkurta centrinė kasa
Vilniaus	Vilniaus (2 skyriai)	98	Valstybinio banko skyrius
	Vilniaus	802	Gubernijos išdinė
	Vileikos	242	Apskritis išdinė
	Dynosos	243	Apskritis išdinė
	Lydos	244	Apskritis išdinė
	Ašmenos	245	Apskritis išdinė
	Švenčionių	246	Apskritis išdinė
	Trakų	247	Apskritis išdinė
Iš viso	8		
Kauno	Kauno	136	Valstybinio banko skyrius
	Ukmergės	339	Apskritis išdinė
	Zarasų	340	Apskritis išdinė
	Panevėžio	341	Apskritis išdinė
	Raseinių	342	Apskritis išdinė
	Telšių	343	Apskritis išdinė
	Šiaulių	344	Apskritis išdinė
	Iš viso	7	
Suvalkų	Suvalkų	709	Gubernijos išdinė
	Augustavo	710	Apskritis išdinė
	Virbalio	689	Muitinė
	Naumiesčio	671	Muitinė
	Naumiesčio	711	Apskritis išdinė
	Vilkaviškio	712	Apskritis išdinė
	Kalvarijos	713	Apskritis išdinė
	Marijampolės	714	Apskritis išdinė
	Seinų	715	Apskritis išdinė
	Iš viso	9	
Lietuviškosiose gubernijose iš viso	24		

Sudaryta autorės naudojantis šaltiniu: Golubev, 1899, p. 13, 15, 18.

2 lentelė. Taupomųjų kasų skaičius kitų autorių pateikiamais duomenimis

Gubernija	1913–1914 m., A. Rimka				1915 m., A. Prūsas
	centrinės	pašto	fabrikų	iš viso	iš viso
Vilniaus	41	96		137	141
Kauno	10	122	2	134	137
Suvalkų	9	29		38	39
Iš viso	60	247	2	309	317

Šaltiniai: Rimka, 1922, p. 94; Prūsas, 1926, p. 67.

toriai rėmėsi, dabar sunku ką ir pasakyti, tačiau kelia abejonę A. Rimkos pateiktas toks didelis Vilniaus gubernijos centrinių taupomųjų kasų skaičius – 41. Abiejuose leidiniuose, gali būti, kad remtasi tais pačiais šaltiniais, o gal ir vieno kitu. Tuometės Vilniaus ir Kauno gubernijos pagal užimamą plotą, gyventojų skaičių (Rimka, 1922, p. 26–27) ir taupomųjų kasų indėlius (Prūsas, 1926, p. 66; Rimka, 1922, p. 93) buvo apylygės. Vilniaus gubernija šiek tiek didesnė, tiesa, taupomųjų knygelių turėjo 21,5 proc. (Statistinės žinios, 1919, p. 153), 22,3 proc. (Rimka, 1922, p. 93) arba 23,6 proc. (Prūsas, 1926, p. 67) daugiau nei Kauno gubernija. Taigi mažai tikėtina, kad centrinių taupomųjų kasų, kurios vidutiniškai vertinant buvo nepalyginti didesnės už pašto (jos dar vadinamos pašto-telegrafo) kasas, Vilniaus gubernijoje galėjo būti keturis kartus daugiau nei Kauno gubernijoje. Be to, nėra nurodyta, kokios taupomosios kasos nurodomos – veikusios lietuviškosiose gubernijose ar administraciškai joms priklausiusios, tačiau sprendžiant iš turinio, greičiausiai kalbama apie veikusias lietuviškosiose gubernijose kasas. Nors lyginamas jų bendras skaičius (žr. 2, 3, 5 ir 7 lenteles) būtų artimesnis šiame straipsnyje pateikiamam pagal administracinę priklausomybę kasų skaičiui.

Dar vienas argumentas būtų tas, kad pašto kasų Vilniaus, Kauno ir Suvalkų gubernijose skaičius (atitinkamai: A. Rimkos – 96, 122, 29, autorės pateikiamas šiame straipsnyje – 99, 110, 32) nedaug skiriasi (žr. 2 ir 9 lenteles). Taigi sunku rasti paaiškinimą, kodėl centrinių taupomųjų kasų Vilniaus gubernijoje būtų galėję būti tiek daug, kiek nurodyta A. Rimkos ir A. Prūsos. Tuo labiau kad ir aplinkinėse gubernijose centrinių taupomųjų kasų skaičius buvo panašus: Kuršo gubernijoje – 9, Gardino – 11, Minsko – 11 (Spisok, 1913, p. 119–121; 58–61; 140–145).

Šiame straipsnyje pateikiami taupomųjų kasų skaičiai paimti iš kelių publikuotų oficialių Rusijos imperijos leidinių (Golubev, 1899; Ježegodnik, 1900; Spisok, 1913), ir jų pateikiamų skaičių didelės neatitikties nėra, loginių prieštaravimų nepastebėta. Minėtų šaltinių duomenys rodo ir nuoseklią taupomųjų kasų skaičius plėtrą. 1899 m. centrinių taupomųjų kasų buvo: Vilniaus gubernijoje 9 ar 8, Kauno – 8 ar 7, Suvalkų – 9 (Golubev, 1899; Ježegodnik, 1900), o 1913 m. atitinkamai 10, 10 ir 9 (Spisok, 1913). Iš paminėtų šaltinių valstybinių taupomųjų kasų tinklui atkurti išsamiausias informacijos pavyko rasti pirminiame šaltinyje – Valstybinių taupomųjų kasų valdybos oficialiame leidinyje (Spisok, 1913).

Lietuviškųjų gubernijų valstybinių taupomųjų kasų sąrašas 3–8 lentelėse pateikiamas pagal tuometį administracinį teritorinį suskirstymą; prie kasos skliausteliuose apskritis nurodyta tais atvejais, kai yra skirtinga nei atitinkamos centrinės taupomosios kasos apskritis.

Taigi Vilniaus gubernijai priskirtų centrinių taupomųjų kasų 23 stočių ir pašto kasos veikė kitose gubernijose. Už Vilniaus gubernijos ribų daugiausia kasų turėjo Polesės centrinė taupomoji kasa (21 stočių kasa). Vilniaus centrinės taupomosios kasos Nr. 98 viena pašto kasa veikė Alytaus gyvenvietėje kairiajame Nemuno krante, priklausiusioje Suvalkų gubernijos Kalvarijos apskrityje, o Švenčionių centrinės taupomosios kasos Nr. 246 viena pašto kasa veikė Minsko gubernijoje.

Kaip matoma iš 4 lentelės, Vilniaus gubernijoje veikė ir nelietuviškų gubernijų keturi stočių skyriai, penkios pašto kasos, taip pat Kauno centrinės taupomosios kasos Nr. 136 septynios pašto kasos.

Pažymėtina, kad pagal Lietuvos valstybės istorijos archyve esančią medžiagą Prienų pašto kasa 1895 m. priklausė Marijampolės centrinei taupomajai kasai Nr. 714 (Lietuvos valstybės istorijos archyvas, 1895).

3 lentelė. *Vilniaus gubernijos valstybinės taupomosios kasos 1913 m. sausio 1 d.*

Centrinė taupomoji kasa	Nr.	Įstaiga, prie kurios įkurta centrinė kasa	Miesto skyriai	Stočių skyriai	Pašto kasų skaičius	Miesto skyrius, pašto kasos, stočių skyriai
Vilniaus	98	Valstybinio banko skyrius	1	–	22 iš jų 1 Suvalkų gub.	<i>Miesto skyrius</i> buv. Aleksandro bulvare (Gedimino prosp.). <i>Pašto kasos</i> : Vilniaus, Naujosios Vilnios gel. stotyje, Molėtų, Mykoliškio, Širvintų, Beniakonių (Lydos apskr.), Verkių dvare, Jašiūnų, Maišiagalos, Giedraičių, Varnionių, Šnypiškių, Antakalnio, Lukiškių, Alytaus gyv. (Kalvarijos valsč. Suvalkų gub.), Varėnos gel. stotyje, Alytaus (Trakų apskr.), Nemenčinės, Vilniaus stotyje, Vilniaus Naujamiesčio, Vilniaus Užupio, Marcinkonių (Trakų apskr.)
Vileikos	242	Iždinė	–	–	13	Vileikos, Dalinavos, Maladečinos, Valažnių, Radaškavyčių, Gardelio, Ilijos, Krisnos, Kastyčių, Kureisko, Kuronių, Lebedžių, Budslavo
Dysnos	243	Iždinė	–	–	4	Dysnos, Prozorokų, Lužkų, Plysos
Lydos	244	Iždinė	–	–	14	Lydos, Ščiutino, Vosyliškių, Nemuno gel.stotyje, Eišiškių, Varanavo, Žaludko, Žemloslavo* dvare (Ašmenos apskr.), Vijos (Ašmenos apskr.), Rodūnės, Dieveniškių, Trobų, Astrynos, Bokštų (Ašmenos apskr.)
Ašmenos	245	Iždinė	–	–	5	Ašmenos, Salų, Vyšniavo, Alšėnų, Krėvos
Švenčionių	246	Iždinė	–	–	19 iš jų 1 nelietuviškoje gubernijoje	Švenčionių, Svyrių, Pabradės, Kamojų, Švenčionėlių, Adučiškio, Kabilninko**, Pastojų (Dysnos apskr.), Dalinavos (Vileikos apskr.), Medilo (Vileikos apskr.), Gilučio (Dysnos apskr.), Mozūrų (Dysnos apskr.), Dakšių (Minsko gub. Borisovo apskr.), Šarkynės (Dysnos apskr.), Lentupio, Varpuvos, Pliaterių gamyklos*** (Dysnos apskr.), Naujojo Daugėliškio, Ignalinos
Trakų	247	Iždinė	–	–	8	Trakų, Merkinės (Paulavo), Lentvario, Žaslių, Aukštadvario, Vievio, Onuškio, Valkininkų
Vilniaus	802	Iždinė	–	–	–	–
Polesės (Vilniaus m.)	865	Polesės geležinkelio valdyba	–	23 iš jų 21 nelietuviškoje gub.	–	Du stočių skyriai – Bastūnų ir Palačionių – Lydos apskr; likusieji – nelietuviškose gubernijose
Smurgainių	976	Iždinė	–	–	4	Smurgainių gel. stotyje, Smurgainyse, Vaistame (Švenčionių apskr.), Užumedžio stotyje
Iš viso (pagal administracinį priskyrimą) 10			1	23	89	123
Iš jų veikė Vilniaus gub. 10			1	2	87	100

* Identifikuoti nepavyko, rus. – Žemloslav; **dar vad. Naujasis Medilas, Kumelninkai, Kumelionys; *** spėjama, rus. – Platerov-Zavodskij.

Sudaryta autorės naudojant šaltinius: Spisok, 1913, p. 27–31; Lietuvos valstybės istorijos archyvas, 1913, p. 30–31; Kviklys, 1989; Lietuva, 1979.

4 lentelė. Vilniaus gubernijoje veikusių kitų gubernijų kasos 1913 m. sausio 1 d.

Centrinė taupomoji kasa	Nr.	Stočių skyriai	Pašto kasos
Liepojos–Romnų	861	Gudagojaus (Ašmenos apskr.)	
Šiaurės–Vakarų	869	Vievio, Ignalinos, Varėnos (visi Trakų apskr.)	
Drisos (Vitebsko gub.)	565		Leonpolės, Naujojo Paguosčio, Merų, Drūjos (visos Dysnos apskr.)
Minsko	812		Medininkų* (Ašmenos apskr.)
Kauno	136		Žiežmarių, Kaišiadorių, Jiezno, Butrimonių, Kruonio, Stakliškių, Birštono (visos Trakų apskr.)
Iš viso		4	12

* Spėjama, rus. – Derevno (Ašmenos apskr.).

Sudaryta autorės naudojantis šaltiniais: Spisok, 1913, p. 31, 142–143, 229–230; Kviklys, 1989; Lietuva, 1979.

5 lentelė. Kauno gubernijos valstybinės taupomosios kasos 1913 m. sausio 1 d.

Centrinė taupomoji kasa	Nr.	Istaiga, prie kurios įkurta centrinė kasa	Pašto kasų skaičius	Fabrikų kasos	Pašto ir fabrikų kasos
Kauno	136	Valstybinio banko skyrius	17, iš jų: 4 Suvalkų gub., 7 Vilniaus gub.	2	<i>Pašto kasos:</i> Kauno, Ariogalos, Wilkijos, Prienų (Suvalkų gub. Marijampolės apskr.), Žiežmarių (Vilniaus gub. Trakų apskr.), Kaišiadorių (Vilniaus gub. Trakų apskr.), Jiezno (Vilniaus gub. Trakų apskr.), Butrimonių (Vilniaus gub. Trakų apskr.), Čekiškės, Žemosios Panemunės (Suvalkų gub. Marijampolės apskr.), Balbieriškio (Suvalkų gub. Marijampolės apskr.), Kruonio (Vilniaus gub. Trakų apskr.), Gudelių (Suvalkų gub. Marijampolės apskr.), Veliuonos, Šančių, Stakliškių (Vilniaus gub. Trakų apskr.), Birštono (Vilniaus gub. Trakų apskr.) <i>Fabrikų kasos:</i> Brolių Tilmansų ir K ^o sraigčių ir geležies valcavimo gamykloje Kaune ir Kauno metalo gamyklų akcinėje bendrovėje (buv. brolių Šmitų) Šančiuose
Ukmergės	339	Iždinė	7		Ukmergės, Pageležių, Liažodiškių*, Kovarsko, Taujėnų, Siesikų, Paželvų
Zarasų	340	Iždinė	3		Zarasų, Daugailių, Dusetų
Panevėžio	341	Iždinė	28		Panevėžio, Biržų, Krekenavos, Linkuvos, Pakruojo, Pumpėnų, Pasvalio, Vabalinko, Rozalimo, Rokiškio (Zarasų apskr.), Kupiškio (Ukmergės apskr.), Troškūnų (Ukmergės apskr.), Raguvos (Ukmergės apskr.), Panemunėlio (Zarasų apskr.), Ramygalos, Subačiaus (Ukmergės apskr.), Pučiakalnės**, Šeduvos (Šiaulių apskr.), Anykščių (Ukmergės apskr.), Utenos (Ukmergės apskr.), Panemunio (Zarasų apskr.), Užpalių (Ukmergės apskr.), Pandėlio (Zarasų apskr.) Vaškų, Dubingių (Ukmergės apskr.) Svėdasų (Ukmergės apskr.) Skapiškio (Zarasų apskr.), Obelių (Zarasų apskr.)
Raseinių	342	Iždinė	6		Raseinių, Nemakščių, Kražių, Kaltinėnų, Tytuvėnų, Viduklės
Telšių	343	Iždinė	14		Telšių, Plungės, Varnių, Sedos, Skuodo, Salantų, Žarėnų, Rietavo (Raseinių apskr.), Kvėdarnos (Raseinių apskr.), Šilalės (Raseinių apskr.), Laukuvos, Darbėnų, Platelių, Alsėdžių

Centrinė taupomoji kasa	Nr.	Ištaiga, prie kurios įkurta centrinė kasa	Pašto kasų skaičius	Fabrikų kasos	Pašto ir fabrikų kasos
Šiaulių	344	Iždinė	33		Radviliškio gelež. stotyje, Šiaulių, Vieksnių, Jonišio, Mažeikių, Beržėnų, Kuršėnų, Papilės, Gruzdžių, Baisiogalos, Luokės, Meškuičių, Pikelių (Telšių apskr.), Tryškių, Akmenės, Aleksandravos*** (Raseinių apskr.), Gargždų (Telšių apskr.), Kelmės (Raseinių apskr.), Kretingos (Telšių apskr.), Pužų (Raseinių apskr.), Vieviržėnų (Raseinių apskr.), Sartinikų (Raseinių apskr.), Tauragės (Raseinių apskr.), Naujininkų (Raseinių apskr. Kražių valsč.), Švėkšnos (Raseinių apskr.), Eržvilko (Raseinių apskr.), Jurbarko (Raseinių apskr.), Ylakių (Telšių apskr.), Kurtuvėnų, Užvenčio, Laižuvos, Pašvitinio, Šiaulėnų
Kauno	785	Iždinė			
Kėdainių	951	Iždinė	6		Kėdainių, Jonavos, Josvainių, Pagirių (Ukmergės apskr.), Krakių, Šėtos
Pašventys (Raseinių apskr.)	967	Muitinė			
Iš viso (pagal administracinį priskyrimą)		10	114	2	126
Iš jų veikė Kauno gub.		10	103	2	115

* Spėjama, rus. Liavžediški; ** identifikuoti nepavyko, rus. Budberg (Murovannyj Ponemun), galėtų būti Pučiakalnė ar Griniūnai; *** vienkiemis Girkalnio valsčiuje, spėjama, rus. Aleksandrovskoje.

Sudaryta autorės naudojantis šaltiniais: Spisok, 1913, p. 107–111; Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas, 1974; 1976; Kviklys, 1989; 1965; 1991a; 1991b; Lietuviškoji enciklopedija, 1936.

6 lentelė. Kauno gubernijoje veikusios kitų gubernijų kasos 1913 m. sausio 1 d.

Centrinė taupomoji kasa	Nr.	Stočių skyriai	Pašto kasos
Liepojos – Romnų	861	Dotnuvos (Kauno apskr.), Obelių (Zarasų apskr.)	
Šiaurės – Vakarų	869	Pravieniškių (Kauno apskr.)	
Daugpilio (Vitebsko gub.)	148		Brėslaujos, Salako, Drukšių, Dūkšto, Vidžių (visos Zarasų apskr.)
Mintaujos (Jelgavos) (Kuršo gub.)	400		Žagarės (Šiaulių apskr.), Žeimelio (Panevėžio apskr.)
Iš viso		3	7

Sudaryta autorės naudojantis šaltiniu: Spisok, 1913, p. 111, 142.

7 lentelė. Suvalkų gubernijos valstybinės taupomosios kasos 1913 m. sausio 1 d.

Centrinė taupomoji kasa	Nr.	Istaiga, prie kurios įkurta centrinė kasa	Pašto kasų skaičius	Pašto kasos
Suvalkų	709	Iždinė	8	Suvalkų, Pilypavo, Šipliškės*, Račkų (Augustavo apskr.), Lazdijų (Seinų apskr.), Seirijų (Seinų apskr.), Simno (Kalvarijos apskr.), Prieraslio
Augustavo	710	Iždinė	3	Augustavo, Lipsko, Štabino
Virbalio (Kybartuose)	689	Muitinė		
Naumiesčio	671	Muitinė		
Naumiesčio	711	Iždinė	2	Šakių, Naumiesčio
Vilkaviškio	712	Iždinė	6	Vilkaviškio, Veiverių (Marijampolės apskr.), Pilviškių (Marijampolės apskr.), Virbalio, Vištyčio, Kazlų Rūdos (Marijampolės apskr.)
Kalvarijos	713	Iždinė	1	Kalvarijos
Marijampolės	714	Iždinė	1	Marijampolės
Seinų	715	Iždinė	6	Kapčiamiesčio, Seinų, Leipalingio, Beržninko, Sapackinės (Augustavo apskr.), Veisėjų
Iš viso (pagal administracinį priskyrimą)		9	27	36
Iš jų veikė Suvalkų gub.		9	27	36

* dar vad. Cipliškės

Sudaryta autorės naudojantis šaltiniais: Spisok, 1913, p. 249–251; Kviklys, 1991; Lietuva, 1979.

8 lentelė. Suvalkų gubernijoje veikusios kitų gubernijų kasos 1913 m. sausio 1 d.

Centrinė taupomoji kasa	Nr.	Stočių skyriai	Pašto kasos
Šiaurės – Vakarų	869	Šeštokų (Kalvarijos apskr.), Alytaus (Kalvarijos apskr.)*	
Kauno	136		Prienų, Žemosios Panemunės, Balbieriškio, Gudelių (visos Marijampolės apskr.)
Vilniaus	98		Alytaus gv. kairiajame Nemuno krante (Kalvarijos apskr.)
Iš viso		2	5

* Alytaus geležinkelio stoties kasą priskiria prie Suvalkų gubernijos (Spisok, p. 230, 251), tačiau to paties šaltinio 31 p. ji priskirta prie Vilniaus gubernijos.

Sudaryta autorės naudojantis šaltiniu: Spisok, 1913, p. 230, 251.

9 lentelė. Lietuviškosiose gubernijose veikusių valstybinių taupomųjų kasų skaičius 1913 m. sausio 1 d.

Taupomosios kasos	Vilniaus gubernija	Kauno gubernija	Suvalkų gubernija	Iš viso
Centrinės:	10	10	9	29
Miesto skyriai	1			1
Stočių skyriai	6	3	2	11
Pašto	99	110	32	241
Fabrių	–	2	–	2
Iš viso	116	125	43	284

Sudaryta autorės naudojantis šaltiniu: Spisok (1913, 27–31, 107–111, 249–251).

Kaip parodyta 5 ir 6 lentelėse, Kauno gubernijos 11 pašto kasų veikė kitose lietuviškosiose gubernijose, o Kauno gubernijoje veikė nelietuviškų gubernijų centrinių taupomųjų kasų 10 pašto kasų ir stočių skyrių.

Visos Suvalkų gubernijai priskirtos taupomosios kasos veikė tik šioje gubernijoje (žr. 7 lentelę).

Suvalkų gubernijoje taip pat veikė Šiaurės vakarų centrinės taupomosios kasos Nr. 869 du stočių skyriai, taip pat Kauno centrinės taupomosios kasos Nr. 136 keturios pašto kasos ir Vilniaus centrinės taupomosios kasos Nr. 98 viena pašto kasa.

Atsižvelgiant į administracinę priklausomybę Vilniaus gubernijai priklausė iš viso 123 valstybinės taupomosios kasos, o faktiškai veikė (įskaitant ir veikusias kitų gubernijų kasas) 116; Kauno gubernijai priklausė 126, faktiškai veikė (įskaitant ir veikusias kitų gubernijų kasas) 125; Suvalkų gubernijoje – atitinkamai 36 ir 43. Įdomu, kad ir administraciškai priklausiusių lietuviškųjų gubernijų centriniams kasoms, ir lietuviškųjų gubernijų teritorijoje faktiškai veikusių (tame tarpe ir kitų gubernijų) valstybinių taupomųjų kasų skaičius 1913 m. pradžioje buvo panašus – atitinkamai 285 (žr. 3, 5, 7 lenteles) ir 284 kasos (žr. 9 lentelę). Lyginant su 1899 m. (Ježegodnik, 1900, p. 533) šis skaičius padidėjo 1,45 karto.

Į pateiktą taupomųjų kasų skaičių neįtrauktos dvi Lietuvoje veikusios kasos: Kuršo gubernijai priklausiusioje Palangoje veikusi Liepojos centrinės taupomosios kasos Nr. 146 pašto kasa Nr. 3 ir Gardino gubernijai priklausiusiuose Druskininkuose veikusi Gardino centrinės taupomosios kasos Nr. 151 pašto kasa Nr. 2 (Spisok, 1913, p. 120, 59).

Valstybinių taupomųjų kasų tinklo lietuviškosiose gubernijose ir apskrityse apibūdinimas

Gubernijose veikusių taupomųjų kasų skaičiui, jų tinklo struktūrai ir tankiui turėjo įtakos daugelis veiksnių, kurių visų išsiaiškinti, matyt, jau nėra ir galimybės. Tačiau vienas svarbiausių buvo, vaizdžiai tariant, „normatyvinis“ veiksnys: lietuviškosiose ir aplinkinėse gubernijose, kaip minėta, centrinių taupomųjų kasų skaičius buvo panašus. Detalesnis taupomųjų kasų išdėstymas lietuviškosiose gubernijose pagal apskritis parodytas 10 lentelėje.

Taigi daugiausia taupomųjų kasų buvo Vilniaus, Raseinių ir Šiaulių apskrityse. Vienai kasai, mūsų apskaičiavimais, teko daugiausia gyventojų Suvalkų ir Vilniaus, mažiausiai – Trakų ir Seinų apskrityse.

Vidutiniškai didžiausią teritoriją pagal apskritis aptarnavo Naumiesčio, mažiausią – Marijampolės apskrities taupomosios kasos.

10 lentelė. Apskirtyse veikusių valstybinių taupomųjų kasų struktūra ir tankumas 1913 m. sausio 1 d.

Gubernija	Apskritis	Valstybinės taupomosios kasos						Vienai kasai teko	
		centrinės	jų skyriai	pašto	stočių	fabrikų	iš viso	gyventojų, tūkst.	teritorijos, kv. km
Vilniaus	Vilniaus	3	1	17			21	23,06	295
	Vileikos	1		14			15	18,39	425
	Dysnos	1		14			15	17,47	386
	Lydos	1		10	2		13	20,73	432
	Ašmenos	2		15	1		18	17,06	384
	Švenčionių	1		11			12	18,61	436
	Trakų	1		18	3		22	11,55	267
	Iš viso	7	10	1	99	6	116	17,90	362
Kauno	Kauno	3		10	2	2	17	17,75	237
	Ukmergės	1		18			19	13,87	309
	Zarasų	1		14	1		16	15,14	340
	Panevėžio	1		13			14	18,55	444
	Raseinių	2		19			21	13,30	309
	Telšių	1		15			16	13,50	332
	Šiaulių	1		21			22	13,39	315
	Iš viso	7	10		110	3	125	14,86	322
Suvalkų	Suvalkų	1		4			5	23,16	300
	Augustavo	1		5			6	16,88	394
	Naumiesčio	2		2			4	22,08	573
	Vilkaviškio	2		3			5	18,00	343
	Kalvarijos	1		3	2		6	15,83	210
	Marijampolės	1		8			9	14,16	145
	Seinų	1		7			8	12,41	266
Iš viso	8	9		32	2	43	16,70	283	
Lietuviškiosiose gub. iš viso	22	29	1	241	11	2	284	16,38	332

Sudaryta autorės naudojantis šaltiniais: Spisok, 1913, p. 27–31, 107–111, 249–251; Rimka, 1922, p. 26–27

Pagal gyventojų skaičių tipiškiausios (artimiausios lietuviškųjų gubernijų vidurkiui) buvo Augustavo ir Kalvarijos apskričių taupomosios kasos, pagal teritoriją – Zarasų ir Telšių apskričių taupomosios kasos.

Minėta, kad centrinės taupomosios kasos vidutiniškai buvo daug stambesnės nei pašto kasos: daugiau indėlių, indėliai stambesni, laikomi ilgesnį laiką. Pavyzdžiui, Vilniaus valstybinės centrinės taupomosios kasos Nr. 98 in-

dėlių suma 1913 m. pradžioje buvo daugiau nei 8 proc. didesnė nei visose jai priskirtose pašto kasose kartu, o Kauno valstybinės centrinės taupomosios kasos Nr. 136 indėlių suma 1910 m. pradžioje – atitinkamai didesnė beveik du kartus (Čepienė, Jasienė, 2005).

Kaip matoma iš 10 ir 11 lentelių, lietuviškųjų gubernijų taupomųjų kasų rodiklių vidurkiams artimiausia Kauno gubernija. Rečiausias taupomųjų kasų tinklas buvo Vilniaus guber-

11 lentelė. Lietuviškųjų gubernijų valstybinių taupomųjų kasų tinklo rodikliai 1913 m.

Gubernija	Vienai kasai teko vidutiniškai		Indėlių suma rb		Taupomųjų knygelių sk. tūkst. gyventojų
	taupomųjų knygelių	indėlių, tūkst. rb	taupomajai knygelei	gyventojui	
Vilniaus	859	173,19	201,62	9,68	48
Kauno	626	154,67	247,21	10,41	42
Suvalkų	473	122,49	259,61	7,35	28
Visose trijose lietuviškosiose gubernijose	698	157,40	225,56	9,61	43

Sudaryta naudojant šaltinius: Rimka, 1922, 26–27); Spisok (1913, 27–29, 107–111, 249–251); Statistinės žinios (1919, p. 153); skaičiavimai autorės.

nijoje ir pagal gyventojų skaičių, ir pagal plotą, taupomosios kasos buvo didžiausios ir indėlių apimtimi, ir taupomųjų knygelių skaičiumi. Tačiau indėliai čia mažiau. Nors Vilniaus apskrityje netoli pusės gyventojų gyveno miestuose, o Vilniaus gubernija gamino beveik pusę visos Lietuvoje gaminamos pramonės produkcijos, tačiau žemės ūkio padėtis Vilniaus gubernijoje buvo daug prastesnė nei kitose lietuviškosiose gubernijose ir tai, matyt, buvo lemiamas veiksnys.

O Suvalkų gubernijoje taupomųjų kasų buvo įsteigta tankiausiai, ir nors taupomųjų knygelių pagal gyventojų skaičių buvo mažiausiai, tačiau vidutinis vienos knygelės indėlis buvo didžiausias. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad Suvalkų gubernijoje ekonominė spauda buvo kiek lengvesnė, ūkiai stipresni, taigi vieniems gyventojams buvo kur investuoti turimas lėšas (į savo ūkius), jie indėliais nebuvo suinteresuoti, o kiti dėl geresnės ekonominės padėties galėjo turėti santykiškai didesnes santaupas ir dalį jų laikė taupomosiose kasose.

Sunku pasakyti, kiek turėjo įtakos taupomųjų kasų plėtrai buvę skirtumai taupomųjų kasų įstatų straipsniuose, skirtuose Rusijos im-

perijos (tarp jų Vilniaus ir Kauno gubernijoms) ir Lenkijos karalystės gubernijoms (priklausė Lietuvos Užnemunė, t. y. Suvalkų gubernija). Pavyzdžiui, lyginant 1887 m. išleisčių Taupomųjų kasų įstatų 14 ir 43 straipsnius, matoma, kad Rusijos imperijos gubernijose priimami indėliai negalėjo būti mažesni kaip 25 kap. ir ne daugiau kaip 50 rb per vieną kartą, vieno asmens indėlių suma negalėjo viršyti 1000 rb (straipsnis galiojo nuo 1864 m.), o Lenkijos karalystės gubernijose – iš vieno asmens per vieną kartą ne mažiau kaip 15 kap., tačiau per savaitę ne daugiau kaip 3 rb ir per metus – ne daugiau kaip 150 rb (straipsnis galiojo nuo 1843 m.). Nors metų palūkanų norma buvo vienoda – 4 proc., tačiau pirmu atveju (22 str.) įnešus indėlį palūkanos buvo pradėdamos skaičiuoti nuo kito mėnesio pirmos dienos, o antruoju (44 str.) – po dešimties dienų (Rossija, 1887). Vėlesnių valstybinių taupomųjų kasų įstatų nuostatos gubernijoms nėra skirtingos (Svod zakonov, 1910).

Taupomųjų kasų plėtrą iškalbingai apibūdina ne tik didėjantis taupomųjų kasų skaičius, bet ir pakankamai pastovų indėlių didėjimą rodantys rodikliai, pateikiami 12 lentelėje.

12 lentelė. *Lietuviškųjų gubernijų valstybinių taupomųjų kasų indėliai 1905–1915 m. sausio 1 d., tūkst. rb*

Gubernija	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915
Vilniaus	7702	6826	10 302	12 261	14 040	14 878	16 675	18 485	20 090	21 434	22 171
Kauno	7188	5754	8542	10 853	12 830	13 294	15 032	17 540	19 334	19 956	18 361
Suvalkų	1530	1495	2598	3256	3698	3799	4167	4808	5276	5694	4788
Iš viso	16 420	14 075	21 442	26 370	30 568	31 971	35 874	40 833	44 700	47 084	45 320

Šaltinis: Statistinės žinios, 1919, p. 153; Prūsas, 1926, p. 66; sudaryta autorės.

Per šį dešimtį metų laikotarpį lietuviškųjų gubernijų indėliai padidėjo 2,8 karto, iš jų gubernijose: Vilniaus – 2,9; Kauno – 2,6; Suvalkų – 3,1 karto. Gali būti, kad spartesnį indėlių didėjimą Suvalkų gubernijoje lėmė buvęs palyginti mažesnis analizuojamo laikotarpio pradinis lygis: mažesnė indėlių suma vienai kasai ir vidutiniškai vienam gyventojui.

Prasidėjęs Pirmasis pasaulinis karas ir prie Lietuvos artėjantys karo veiksmai sumažino indėlių apimtį pirmiausia arčiausiai jų buvusiose Suvalkų ir Kauno gubernijose (žr. 12 lentelę). Vėliau, Rusijai patiriant pralaimėjimus, taupomosios kasos, kaip ir bankai, buvo evakuotos į Rusiją ir negalėjo normaliai veikti, didelė indėlių dalis buvo išaldyta.

Pagal 1920 m. liepos 12 d. Taikos sutartį Sovietų Rusija buvo įsipareigojusi gražinti Lietuvai carinės okupacijos metais nusavintus indėlius, tačiau šis įsipareigojimas, kaip ir daugelis kitų, liko neįvykdytas.

Išvados

Atliktas tyrimas leidžia padaryti išvadą, kad carinėje Rusijoje ilgą laiką taupymo reikšmė nebuvo pakankamai suprasta ir įvertinta, taupymo įstaigų plėtrai nebuvo sąlygų. Taupomųjų kasų steigimą Lietuvoje nulėmė bendri imperiniai procesai. Jų steigimą ir veiklą reglamentavo Taupomųjų kasų įstatai, o nuo 1895 m. – Valstybinių taupomųjų kasų įstatai, kurie, palyginti su ankstesniaisiais, vertintini kaip modernesni ir tobulesni, paskatinę taupomųjų ka-

sų plėtrą ir veiklą. Lietuviškosiose gubernijose taupomosios kasos buvo steigiamos prie Valstybinio banko skyrių, gubernijų ir apskričių izdinių, muitinių, stočių, pašto skyrių, fabrikų; pagal tipą tai buvo centrinės taupomosios kasos ir miesto skyriai, pašto, fabrikų taupomosios kasos, stočių skyriai.

Negausiuose lietuviškuose šaltiniuose (A. Rimkos ir A. Prūsos darbuose) skiriasi pateiktas tuo laiku buvęs taupomųjų kasų skaičius nuo publikuotuose oficialiuose Rusijos imperijos leidiniuose pateiktų skaičių, ypač tas pasakytina apie Vilniaus gubernijos valstybinių centrinių taupomųjų kasų skaičių. Atlikus šaltinių analizę daroma išvada, kad 1899 m. buvo 24–26 centrinės taupomosios kasos: Vilniaus gubernijoje 9 ar 8, Kauno – 8 ar 7, Suvalkų – 9, o 1913 m. – 29: atitinkamai 10, 10 ir 9.

Atsižvelgiant į administracinę priklausomybę 1913 m. pradžioje Vilniaus gubernijai priklausė 123 valstybinės taupomosios kasos, o faktiškai veikė (įskaitant ir veikusias kitų gubernijų kasas) 116; Kauno gubernijai priklausė 126, faktiškai veikė (įskaitant ir veikusias kitų gubernijų kasas) 125; Suvalkų gubernijoje atitinkamai 36 ir 43. Administraciškai priklausiusių lietuviškųjų gubernijų centriniams kasoms kasų skaičius ir lietuviškųjų gubernijų teritorijoje faktiškai veikusių (iš jų ir kitų gubernijų) valstybinių taupomųjų kasų skaičius buvo panašus – atitinkamai 285 ir 284 kasos; palyginti su 1899 m. šis skaičius padidėjo 1,45 karto. Tai rodo buvus nuoseklią taupomųjų kasų tinklo plėtrą.

Tarp valstybinių taupomųjų kasų didžiausių dalį sudarė pašto kasos.

Daugiausia valstybinių taupomųjų kasų buvo Vilniaus, Raseinių ir Šiaulių apskrityse. Vienai kasai daugiausia gyventojų teko Suvalkų ir Vilniaus, mažiausia – Trakų ir Seinų apskrityse. Vidutiniškai didžiausią teritoriją pagal apskritis aptarnavo Naumiesčio, mažiausią – Marijampolės apskrities taupomosios kasos. Pagal tekusių gyventojų skaičių tipiškiausios tarp lietuviškųjų gubernijų kasų buvo Augustavo ir Kalvarijos apskričių taupomosios kasos, pagal teritoriją – Zarasų ir Telšių apskričių taupomosios kasos.

Tipiškiausia iš lietuviškųjų gubernijų pagal taupomųjų kasų rodiklius (pagal vidutinį vienos kasos taupomųjų knygelių skaičių ir indėlių sumą, taupomųjų knygelių skaičių tūkstančiui gyventojų) laikytina Kauno gubernija.

Rečiausias taupomųjų kasų tinklas buvo Vilniaus gubernijoje, o taupomosios kasos didžiausios indėlių apimtimi ir taupomųjų kny-

gelių skaičiumi, tačiau indėliai čia mažiausi. Kaip rodo atliktas tyrimas, greičiausiai tai nulėmė čia buvęs silpniausias žemės ūkis.

Suvalkų gubernijoje buvo tankiausias taupomųjų kasų tinklas, ir nors taupomųjų knygelių pagal gyventojų skaičių buvo mažiausiai, tačiau vidutinis vienos knygelės indėlis buvo didžiausias. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad Suvalkų gubernijoje ekonominė spauda buvo kiek lengvesnė, ūkiai stipresni.

Lietuviškųjų gubernijų indėliai sparčiai didėjo: 1905–1915 m. padidėjo 2,8 karto, iš jų gubernijose: Vilniaus – 2,9; Kauno – 2,6; Suvalkų – 3,1 karto. Deja, gyventojų indėlių lėšomis kaip kredito ištekliams disponavo Rusijos valdžia. Okupuotų kraštų gyventojų santau-pų nukreipimas didinti imperijos kredito išteklius buvo naudojamas kaip rafinuota ekonominio išnaudojimo priemonė, nes buvo naudojama carinės administracijos vykdomoms priemonėms finansuoti.

LITERATŪRA

1. Čepienė, I., Jasienė, M. (2005), Taupomosios kasos Lietuvoje XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje, *Pinigų studijos*, Lietuvos bankas, Nr. 3, p. 42–60.
2. *Lietuva*, žemėlapis (1979), sudarė Andrius, J. – JAV: Devenių kultūros fondas.
3. Lietuviškoji enciklopedija, (1936), – Kaunas: Spaudos fondas, IV tomas, 913 p.
4. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas* (1974) – Vilnius: Mintis, I dalis, 372 p.
5. *Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas* (1976) – Vilnius: Mintis, II dalis, 398 p.
6. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (1895): Valstybinio banko Kauno skyrius. Сберегательная касса а 136. Общий счет или баланс лицевых счетов заключен к 1896 за 1895, f. 546, ap. 2, b. 662.
7. Lietuvos valstybės istorijos archyvas (1913), Valstybinė taupomoji kasa Nr. 98. Годовой отчет за 1912, Ведомость об оборотах вкладов за 1912 год – f. 518, ap. 1, b. 232.
8. Kviklys, B. (1989), *Mūsų Lietuva* – Vilnius: Mintis, I tomas, 752 p.
9. Kviklys, B. (1965), *Mūsų Lietuva* – JAV: Lietuvių enciklopedijos leidykla, II tomas, 750 p.
10. Kviklys, B. (1991a), *Mūsų Lietuva* – Vilnius: Mintis, III tomas, 719 p.
11. Kviklys, B. (1991b), *Mūsų Lietuva* – Vilnius: Mintis, IV tomas, 816 p.
12. Prūsas, A. (1926), *Bankai ir kreditas Lietuvoje ligi 1915 metų* – Kaunas, 78 p.
13. Rimka, A. (1922), *Lietuvos ūkis: statistikos tyrinėjimai* – Kaunas: „Švyturio“ bendrovė, 135 p.
14. *Statistinės žinios apie Lietuvą ligi karui 1914 m.* (1919) – Kaunas, p. 153
15. Terleckas, V., Čepienė, I., Jasienė, M. (2003), Akcinės komercinės bankininkystės pradininkui Lietuvoje – 130 metų, *Pinigų studijos*, Nr. 1, p. 82.
16. *Vietovardžių žodynas* (2002) – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 300 p.
17. Белявский, Н. (Beliavskij) (1902), *Школьные сберегательные кассы* – Юрьев: Типография К. Маттисена, p. 3–4.

18. Голубев, А. К. (Golubev) (1899), *Русские банки* – С.-Петербург: Лештуковская паровая скоропечатание Я. О. Яблонского, р. 13, 15, 18.

19. *Ежегодник министерства финансов* (Ježegodnik) (1900) – С.-Петербург, р. 533.

20. *Россия, Законы и постановления Российской Империи* (Rossija) (1887) – С.-Петербург, р. 141–151.

21. *Свод законов Российской Империи*, книга третья

(Svod zakonov) (1910) – Москва: Т-во скоропечатни А. А. Левенсона, т. 10–12, р. 57–72.

22. *Свод законов Российской Империи* (Svod zakonov) (1857) – С.-Петербург: Типография Второго Отделения собственной Его Императорского Величества канцелярии, 11(2), р. 247–251.

23. *Список государственных сберегательных касс и их отделений на 1 января 1913 г.* (Spisok) (1913) – Санкт-Петербург, 360 р.

VALSTYBINĖS TAUPOMOSIOS KASOS LIETUVOJE XX a. PRADŽIOJE

Meilė Jasienė

Santrauka

Straipsnyje pamėginta atkurti lietuviškųjų gubernijų XX a. pradžioje buvusios valstybinių taupomųjų kasų sistemos vaizdą ir jos struktūrą.

Taupomųjų kasų kūrimui ir veiklai buvo būdingi tokie patys, kaip ir visos Rusijos imperijos kredito sistemos atsilikimo nuo Vakarų Europos šalių, ekonominiai, politiniai ir socialiniai prieštaravimai.

Greta kitų išnaudojimo priemonių (žemėvaldos telkimo rusų rankose, mokesčių ir maitų kolonijinės politikos) buvo naudojama ir diskriminacinė kredito politika. Iš okupuotų kraštų santaupų formuojami kredito ištekliai taip pat tarnavo Rusijos imperiniam tikslams.

Taupomųjų kasų steigimą ir veiklą reguliavo jų įstatai, kuriuose buvo apibrėžtas taupomųjų kasų tikslas – suteikti galimybę nepasiturintiems asmenims mažomis sumomis kaupti lėšas ir už jas gauti palūkanas. Tačiau reikia pažymėti, kad taupomųjų kasų operacijos buvo menkos, jos sugebėjo surinkti tik labai nedideles pinigų sumas.

Nauji taupomųjų kasų įstatai buvo patvirtinti 1895 m., jos buvo pavadintos valstybinėmis taupomosiomis kasomis. Taupomosioms kasoms vadovavo Rusijos valstybinis bankas.

Naujuosiuose įstatuose buvo numatyta lengvesnė taupomųjų kasų steigimo tvarka. Buvo leista atidaryti taupomąsias kasas ir jų skyrius visuose miestuose ir

gyvenamosiose vietovėse – prie valstybinio banko, išdinių, muitinių, visų vyriausybių ir visuomeninių įstaigų, privačiose įstaigose ir įmonėse. Taupomųjų kasų tinklas plėtėsi, indėliai didėjo. 1899–1913 m. taupomųjų kasų indėliai nuolat ir gana sparčiai didėjo – 2,8 karto: Vilniaus gubernijoje – 2,9, Kauno – 2,6, Suvalkų – 3,1 karto.

Lietuviškiosiose gubernijose taupomųjų kasų skaičius šiuo laikotarpiu padidėjo 1,45 karto. 1913 m. pradžioje lietuviškiosiose gubernijose veikė 29 centrinės taupomosios kasos ir vienas miesto skyrius, 241 pašto taupomoji kasa, 11 stočių kasų ir dvi fabričių kasos. Daugiausia visų rūšių taupomųjų kasų buvo Šiaulių apskrityje (22), Vilniaus ir Raseinių apskrityse (po 21), mažiausia – Naumiesčio apskrityje (4).

Didžiausi indėlių bendra suma, vidutiniškai vienai taupomajai kasai tenkanti indėlių suma ir taupomųjų knygelių skaičius buvo Vilniaus gubernijoje, mažiausi – Suvalkų gubernijoje. Taip pat daugiausia taupomųjų knygelių tūkstančiui gyventojų teko Vilniaus, mažiausiai – Suvalkų gubernijoje.

Taupomųjų kasų indėlių lėšos buvo investuojamos į valstybės obligacijas. Rusijos imperijos kredito išteklių formavimas okupuotų kraštų gyventojų santaupomis buvo viena iš kolonijinės politikos priemonių. Nusavintų Lietuvos indėlių Rusija iki šiol negrąžino.

STATE SAVINGS BANKS IN LITHUANIA IN THE EARLY 20TH CENTURY

Meilė Jasiėnė

Summary

The paper attempts to reconstruct the picture of the state savings bank system and its structure in Lithuanian governorates in the beginning of the 20th century.

The same economic, political, social contradictions as in the whole credit system of the lagging behind Russian Empire as compared with Western European states were typical in the creation and activity of savings banks.

Among other means (accumulation of land in the hands of Russians, colonial policy of taxes and customs), discriminative credit policies were used. The formation of credit resources using savings of the occupied countries also served for the imperial purposes of Russia.

The opening and activities of savings banks were regulated by special statutes in which the objective of savings banks was indicated: to provide the possibility for poor people to accumulate funds in small amounts and get interest for them.

However, the operations of savings banks were trivial, they managed to accumulate only very small amounts of money.

In 1895, the new Statute of savings banks was approved and they were called State Savings Banks. The State Bank of Russia headed over the savings banks.

According to the new Statute, the order of the opening of savings banks was easier. It became possible to open state savings banks and their branches in all cities and settlements – at the State

Bank, treasuries, customs, at all governmental and public offices, private offices and enterprises. The spread of the network of savings banks became easier, deposits grew up.

Deposits in saving banks in the period 1899–1913 increased rather rapidly: in the Vilnius governorate 2.9, in Kaunas 2.6, and in Suvalkai 3.1 times.

The number of savings banks in Lithuanian governorates in this period increased 1.45 times. At the beginning of 1913, in Lithuanian governorates operated 29 central savings banks and one city branch, 241 savings banks at post offices, 11 at railway stations, and 2 saving banks in factories. The number of all types of savings banks was biggest in Šiauliai district (22), Vilnius and Raseiniai districts (21 in each), and the smallest in Naumiėstis district (4).

The biggest amount of deposits in total, its average per one savings bank, and the average amount of passbooks per one saving bank was in the Vilnius governorate and the smallest in the Suvalkai governorate. The average biggest amount of passbooks in savings banks per one thousand inhabitants was in the Vilnius governorate and the smallest in the Suvalkai governorate, too.

Savings banks' deposit funds were invested in state bonds. Formation of the credit resources of the Russian Empire using savings of people of the occupied countries was one of the means of the realization of Russia's colonial policy. The Lithuanian deposit funds brought away from Lithuania have never been returned.

Įteikta 2007 m. gruodžio mėn.

Priimta spausdinti 2008 m. vasario mėn.